

פרשת משפטים תשע"ח

עין תחת עין

Dedicated by the family of our dear friend and *talmid*, David Wachs ל"ל in advance of his second *yahrzeit*

שמות פרק כא

(כב) וְכִי יִנְצוּ אֲנָשִׁים וְנִגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וַיִּצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יְהִי אָסוֹן עֹנֹשׁ יַעֲנֹשׁ פְּאֶשֶׁר יִשִּׁית עָלָיו בְּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בְּפָלְלִים : (כג) וְאִם אָסוֹן יְהִי וְנִתְּתָה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ : (כד) עֵינַי תַּחַת עֵינַי שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רֶגֶל : (כה) כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פָּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה : רש"י

אבן עזרא

(כד) עין אמר רב סעדיה, לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו. כי אם אדם הכה עין חברו, וסרה שלישיית אור עיניו, איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת. אולי יחשיך אור עינו כלו. ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה, כי אם היו במקום מסוכן אולי ימות, ואין הדעת סובלת. אמר לו בן זוטא, והלא כתוב במקום אחר, כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו (ויקרא כד, כ). והגאון השיב לו, יש לנו ב"ית תחת על. והנה טעמו כן ינתן עליו עונש. ובן זוטא השיב לו: כאשר עשה כן יעשה לו (שם שם, יט). והגאון השיב, הנה שמשון אמר: כאשר עשו לי כן עשיתי להם (שופ' טו, יא), ושמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים, רק גמולם השיב להם. ובן זוטא השיב, אם היה המכה עני מה יהיה עונשו. והגאון השיב, אם עור יעור עין פקח מה יעשה לו. כי העני יתכן שיעשיר וישלם, רק העור לא יוכל לשלם לעולם. והכלל לא נוכל לפרש על דרך מצות התורה פירוש שלם, אם לא נסמוך על דברי חז"ל. כי כאשר קבלנו התורה מן האבות. כן קבלנו תורה שבעל פה, אין הפרש ביניהם. והנה יהיה פ"י עין תחת עין ראוי להיותו עינו תחת עינו, אם לא יתן כפרו. ואמר הגאון, כי יש שן שהעונש שלו מעט, אם יהיה המוכה נער, כי אם יכרת עוד יחליף. והזכיר היד, כי היא בעלת מלאכה. והזכיר הרגל, שהוא יותר קשה מהיד, כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת. ולפי דעתו, כי הזכיר אלה האיברים על ההוה ברוב. כי כאשר יכה אדם חברו, אז יכנו בעין שהוא עומד כנגדו, או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו, או ביד שבה ילחם, או יגן בעד פניו, או ברגל בברחו מפניו:

: וזה חתכה בברזל וצערו: **חבורה** - היא מכה שהדם נצרך בה ואינו יוצא, אלא שמאדים הברש כנגדו ולשון חבורה [טי"א] בלעז [כתס], כמו (ירמיה יג כג) ונמר חברברותיו ותרגומו משקופי, לשון חבטה בטדור"א בלעז [מכה], וכן ושדופת קדים (בראשית מא ו) שקיפן קידום, חבוטות ברוח, וכן על המשקוף (לעיל יב כג) על שם שהדלת נושק עליו:

רש"י

(יז) **ואיש כי יכה** - לפי שנאמר (שמות כא יב) מכה איש ומת, אין לי אלא שהרג את האיש, אשה וקטן מנין, תלמוד לומר כל נפש אדם: (כ) **כן ינתן בו** - פירשו רבותינו, שאינו נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון, שמיין אותו כעבד, לכך כתוב בו לשון נתינה, דבר הנתון מיד ליד: (כא) **ומכה בהמה ישלמנה** - למעלה דבר בהורג בהמה, וכאן דבר בעושה בה חבורה: **ומכה אדם יומת** - אפילו לא הרגו אלא עשה בו

חבורה, שלא נאמר כאן נפש ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמה מחיים, אף מכה אביו ואמו מחיים, פרט למכה לאחר מיתה, לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חי, הוצרך לומר במכה שפטור. ומה בבהמה בחבלה, שאם אין חבלה אין תשלומין, אף מכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בהם חבורה: (כב) **אני ה' אלהיכם** - אלהי כולכם, כשם שאני מיחד שמי עליכם כך אני מיחד שמי על הגרים:

ויקרא פרק כד

(יז) וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל נֶפֶשׁ אָדָם מוֹת יוּמָת : (יח) וּמִכָּה נֶפֶשׁ בְּהֵמָה יִשְׁלַמְנָה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ : (יט) וְאִישׁ כִּי יִתֵּן מוֹם בְּעַמִּיתוֹ פְּאֶשֶׁר עָשָׂה כֵּן יַעֲשֶׂה לוֹ : (כ) שֶׁבַר תַּחַת שֶׁבַר עֵינַי תַּחַת עֵינַי שֵׁן תַּחַת שֵׁן פְּאֶשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם כֵּן יִתֵּן בוֹ : (כא) וּמִכָּה בְּהֵמָה יִשְׁלַמְנָה וּמִכָּה אָדָם יוּמָת : (כב) מִשְׁפָּט אֶחָד יְהִיָּה לָכֶם כִּגְר פְּאֶזְרַח יְהִיָּה כִּי אֲנִי יְקוֹק אֱלֹהֵיכֶם :

דברים פרק יט

(טז) כִּי יָקוּם עַד חֶמְסַם בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה : (יז) וְעָמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֶשֶׁר לָהֶם הַרִיב לִפְנֵי יְקֹזֵק לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֶשֶׁר יִהְיוּ בֵּימֵי הָהֵם : (יח) וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הַיָּטִב וְהַגֵּיחַ עַד שֶׁקָּרַע הָעֵד עֲנָה בְּאֶחָיו : (יט) וְעֵשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאֶחָיו וּבְעֵרַת הָרַע מִקֶּרְבָּךְ : (כ) וְהִנְשָׂאֲרִים יִשְׁמְעוּ וַיִּרְאוּ וְלֹא יִסְפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כִּדְבַר הָרַע הַזֶּה בְּקֶרְבְּךָ : (כא) וְלֹא תַחֲסוּ עֵינֶיךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עֵין בְּעֵין שֶׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרֶגֶל :

רש"י

(טז) **לענות בו סרה** - דבר שאינו, שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת, כגון, שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני: (יז) **ועמדו שני האנשים** - בעדים הכתוב מדבר, ולמד שאין עדות בנשים, ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד: **אשר להם הריב** - אלו בעלי הדין: **לפני ה'** - יהי דומה להם כאילו עומדין לפני המקום, שנאמר בקרב אלהים ישפוט (תהלים פב, א): **אשר יהיה בימים ההם** - יפתח בדורו כשמואל בדורו, צריך אתה לנהוג בו כבוד: (יח) **ודרשו**

השופטים היטב - על פי המזימין אותם, שבדקים וחוקרים את הבאים להזימם בדרישה ובחקירה: **והנה עד שקר** - כל מקום שנאמר עד, בשנים הכתוב מדבר: (יט) **כאשר זמם** - ולא כאשר עשה. מכאן אמרו, הרגו אין נהרגין: **לעשות לאחיו** - מה תלמוד לומר לאחיו, למד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשריפה, אלא כמיתת הבועל שהוא בחנק, שנאמר היא באש תשרף (ויקרא כא, ט) היא ולא בועלה. לכך נאמר כאן לאחיו, כאשר זמם לעשות לאחיו, ולא כאשר זמם לעשות לאחותו. אבל בכל שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש, וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש. כגון שהעידוה שהרגה את הנפש, שחללה את השבת, נהרגין במיתתה. שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בהן הזמה במיתת הבועל: (כ) **ישמעו ויראו** - מכאן שצריכין הכרזה, איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בבית דין: (כא) **עין בעין** - ממון, וכך שן בשן וגו':

Guide for the Perplexed III:41

The precepts of the sixth class comprise the different ways of punishing the sinner. Their general usefulness is known and has also been mentioned by us. I will here describe them one by one and point out their nature in detail. The punishment of him who sins against his neighbor consists in the general rule that there shall be done unto him exactly as he has done: if he injured any one personally, he must suffer personally; if he damaged the property of his neighbor, he shall be punished by loss of property. But the person whose property has been damaged should be ready to resign his claim totally or partly. Only to the murderer we must not be lenient because of the greatness of his crime; and no ransom must be accepted of him. "And the land cannot be cleansed of the blood that is shed therein but by the blood of him that shed it" (Num. xxxi. 33). Hence even if the murdered person continued to live after the attack for an hour or for days, was able to speak and possessed complete consciousness, and if he himself said, "Pardon my murderer, I have pardoned and forgiven him," he must not be obeyed. We must take life for life, and estimate equally the life of a child and that of a grown-up person, of a slave and of a freeman, of a wise man and of a fool. For there is no greater sin than this. And he who mutilated a limb of his neighbor, must himself lose a limb. "As he hath caused a blemish in a man, so shall it be done to him again" (Lev. xxiv. 20). You must not raise an objection from our practice of imposing a fine in such cases. For we have proposed to ourselves to give here the reason for the precepts mentioned in the Law, and not for that which is stated in the Talmud. I have, however, an explanation for the interpretation given in the Talmud, but it will be communicated vivâ voce. Injuries that cannot be reproduced exactly in another person, are compensated for by payment; "only he shall pay for the loss of his time, and shall cause him to be thoroughly healed" (Exod. xxi. 19).

רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק א

- [א] החובל בחבירו חייב לשלם לו חמשה דברים, נזק וצער ורפוי ושבת ובושת, וחמשה דברים אלו כולן משתלמים מן היפה שבנכסיו כדין כל המזיקין.
- [ב] נזק כיצד, שאם קטע יד חבירו או רגלו רואין אותו כאלו הוא עבד נמכר בשוק כמה היה יפה וכמה הוא יפה עתה ומשלם הפחת שהפחית מדמיו, שני (שמות כ"א כ"ד, ויקרא כד כ) עין תחת עין, מפי השמועה למדו שזה שנאמר תחת לשלם ממון הוא.
- [ג] זה שנאמר בתורה כאשר יתן מוס באדם כן ינתן בו אינו לחבול בזה כמו שחבל בחבירו אלא שהוא ראוי לחסרו אבר או לחבול בו כמו שעשה ולפיכך משלם נזקו, והרי הוא אומר (במדבר ל"ה ל"א) ולא תקחו כופר לנפש רוצח, לרוצח בלבד הוא שאין כופר אבל לחסרון איברים או לחבלות יש כופר.
- [ד] וכן זה שנאמר בחובל בחבירו ומזיקו לא תחוס עינך שלא תחוס בתשלומין שמא תאמר עני הוא זה ושלא בכונה חבל בו ארחמנו לכך נאמר לא תחוס עינך.
- [ה] ומנין שזה שנאמר באיברים עין תחת עין וכו' תשלומין הוא, שנאמר (משפטים כ"א כ"ה) חבורה תחת חבורה ובפירוש נאמר וכי יכה איש את רעהו באבן או באגרופ וגו' רק שבתו יתן ורפא ירפא, הא למדת שתחת שנאמר בחבורה תשלומין, והוא הדין לתחת הנאמר בעין ובשאר איברים.
- [ו] אף על פי שדברים אלו נראים מענין תורה שבכתב כולן מפורשין הן מפי משה מהר סיני וכולן הלכה למעשה הן בידינו וכזה ראו אבותינו דנין בבית דינו של יהושע ובבית דינו של שמואל הרמתי ובכל בית דין ובית דין שעמדו מימות משה ועד עכשיו.